

УДК 070.13

Лемішевський Олександр Сергійович

магістрант кафедри зв'язків з громадськістю і журналістики

Київського національного університету культури і мистецтв

Лемишевский Александр Сергеевич

магистрант кафедры связей с общественностью и журналистики

Киевского национального университета культуры и искусств

Lemishevskyi Alexander

Master of Public Relations and Journalism of the

Kyiv National University of Culture and Arts

ЦІЛІ ТА МЕТОДИКА ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ
ЦЕЛИ И МЕТОДИКА ЖУРНАЛИСТСКИХ РАССЛЕДОВАНИЙ
GOALS AND METHODOLOGY OF JOURNALISTIC INVESTIGATIONS

Анотація. У статті досліджуються особливості журналістських розслідувань, цей особливий вид творчої діяльності, який відрізняється спрямованістю на отримання ексклюзивної інформації, а також використання великої кількості джерел. Проаналізовано цілі та методи журналістських розслідувань, етапи створення матеріалу з розслідування, де особлива увага приділяється процесу пошуку даних, висуненню ключових гіпотез та їх верифікації.

Ключові слова: журналіст, ЗМІ, розслідування, інформація, джерела, методика, злочини.

Аннотация. В статье исследуются особенности журналистских расследований, этот особый вид творческой деятельности, отличается направленностью на получение эксклюзивной информации, а также использование большого количества источников. Проанализированы цели и

методи журналістських розслідувань, і етапи створення матеріала по розслідуванню, где особе внимание уделяется процессу поиска данных, выдвижению ключевых гипотез и их верификации.

Ключевые слова: *журналист, СМИ, расследование, информация, источники, методика, преступления.*

Summary. *The article investigates the peculiarities of journalistic investigations, this special kind of creative activity, differs in the orientation towards obtaining exclusive information, as well as the use of a large number of sources. The goals and methods of investigative journalism, and the stages of creation of the investigation material, which focuses on the process of searching for data, the promotion of key hypotheses and their verification, are analyzed.*

Key words: *journalist, media, investigation, information, sources, methodology, crimes.*

Постановка проблеми. У наш час, в Україні, актуальними проблемами були і залишаються – злочинність і корупція. Саме тому журналістське розслідування є одним з найскладніших і найнебезпечніших, але ефективних методів журналістики в боротьбі з проблемами суспільства та держави.

Актуальність дослідження. Нині такий напрям журналістської діяльності, як журналістські розслідування, досить широко представлений в практиці ЗМІ, та є дуже затребуваним у світовому інформаційному просторі. В силу специфіки його цілей і завдань, засобів, методів, умов здійснення, він все частіше заявляє про себе як про самостійне соціальне і творче явище. Журналістське розслідування, без сумніву, – один з найбільш трудомістких феноменів в журналістській практиці. Динамічний розвиток суспільства і, зокрема, журналістики, багато в чому визначило потребу в журналістських розслідуваннях як у світі, так і в нашій країні.

Мета статті. Проаналізувати журналістські розслідування, їхні етапи

створення, цілі та методи, якими керується журналіст.

Останні дослідження і публікації. На думку публіциста В. Ворошилова, «журналістське розслідування, споріднене з науковим, єдина методологія пізнання соціальних явищ». У ньому так само, вважає вчений, використовуються перевірені в науці методи: спостереження, опитування, вивчення документів, порівняльний аналіз, узагальнення, синтез, індукція, дедукція, абстрагування тощо. Водночас не слід забувати, що публіцистичний твір як результат копіткої дослідницької роботи журналіста – все ж не наукова праця. Він має свої специфічні особливості та завдання. Вони полягають насамперед в органічному поєднанні логічно вмотивованих умовиводів і емоційно-образного осмислення фактів, подій, характерів, вчинків людей. У цьому жанрі виняткову роль відіграє професійне вміння журналіста користуватися мовностилістичним інструментарієм для увиразнення і поглиблення думки, яскравішого висвітлення й окреслення різних граней порушеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Цілі журналістського розслідування є одними з основних чинників, що визначають оригінальність цього виду діяльності. Основною метою передбачається необхідність встановлення справжніх причин певних подій, процесів, ситуацій, виявлення таємних джерел, досліджуваних явищ або розкриття злочинного механізму вчинення злочину, розкриття правопорушників. Розслідування може проводитися з метою досягнення політичного або економічного результату, такого як викриття діяльності екстремістської політичної організації, виявлення фактів зловживання службовим становищем, витіснення корупціонера з посади міністрів, позбавлення суддів права на депутатську недоторканність та передача його суду, повернення в країну розкраденого капіталу тощо [1].

Головне питання журналіста: чому? Не менш важливим для цього жанру є ще одне запитання: як? Більше того, відповідь на друге питання в

журналістському розслідуванні, як правило, займає лівова частка часу (під час розслідування) та місця (безпосередньо в публікації).

В результаті опублікованого дослідження досягається така важлива мета, як моральна освіта аудиторії, оскільки будь-яке розслідування містить моральне узагальнення, яке впливає на розкриття будь-яких злочинів. Дія папарацці живить жовту пресу – "галузь" журналістських розслідувань, яка орієнтована на суто комерційні цілі видання та авторів. Журналістські розслідування допомагають різним ЗМІ виконувати таку важливу утилітарну функцію, як залучення уваги аудиторії. Журналіст рідко виступає проти однієї з цих цілей. Але навіть якщо це так (наприклад, він хоче викрити лише суспільно небезпечні дії певного олігарха), це не означає, що результат розслідування, незалежно від самого слідчого, не сприятиме вирішенню деяких інших "пов'язаних" завдань.

Методологія журналістського розслідування широко сприймається суспільством: це викликає певні негативні емоції у офіційних чиновників, тоді як інші, з іншого боку, сприймають діяльність журналіста-слідчого як єдиного способу вирішення проблеми та розкриття правди [4].

Справді, пріоритетом цього жанру є не переслідування злочинця, а інформування суспільства про об'єктивний стан справ, поширення надзвичайно необхідних фактів. Тридцять років тому, коли вся Америка була шокована уотергейтським скандалом, професія журналіста була найпопулярнішою. Це підтвердили вищі навчальні заклади, підготовлені журналістами, кількість яких зросла вдвічі. У Швеції, професія журналістом-слідчим протягом останніх п'ятнадцяти років, з точки зору довіри серед населення посідає друге місце після поліцейського. В Україні журналісти, що спеціалізуються на цьому жанрі, почуваються дуже непевними. Є багато причин: відсутність юридичної підтримки, власна інформаційна база, технічні засоби і, що теж дуже важливо – підтримка редакторів керівної групи. Особливо важко проводити розслідування в

щоденних публікаціях, де журналістам не вистачає часу, щоб навіть з'ясувати деякі факти про актуальну тему, тому що він повинен скласти матеріал максимум на два дні. Зрозуміло, що такий короткий термін є природним лише для оперативного розслідування. Як кажуть, по гарячих слідах. Проте для проведення ретельної дослідницької діяльності цього недостатньо. Не досить того, що розслідування не є жанром у чистому вигляді. Воно представляє собою комбінацію інформаційно-аналітичних жанрів. Тому засоби масової інформації, які поширюються на інформаційне або аналітичне подання матеріалів, намагаються уникати розслідування або маскувати їх під інші жанри. Безсумнівно, ви можете взяти участь у розслідуванні і поза публікацією. Це бути позаштатним "інвестигейтором". Але для цього потрібно створити власну базу даних, вам потрібно багато грошей. Дослідження "без даху" у формі редакторів, видавців або публічних чи комерційних структур є досить небезпечним через відсутність певної юридичної підтримки та самого фізичного захисту. Західні країни, двадцять років тому, зрозуміли, що спеціалізоване дослідження потребує особливих умов. Ми почали створювати спеціалізовані агентства для журналістських розслідувань.

Методологію журналістських розслідувань можна розділити на два підетапи:

- вибір теми;
- етапи створення.

Вибір теми. За словами Джейн Робертс, головний редактор The Philadelphia Inquirer (одна з газет, що спеціалізується на розслідуванні), "розслідування полягає не в тому, щоб знайти політику з пониженням штанів або виявлення окремого порушення закону, а для того, щоб копати в факти, лежачи глибоко під поверхнею, щоб допомогти читачеві зрозуміти, що відбувається у нашому все більш складному світі".

Будь-яке дослідження, а також будь-який журналістський матеріал починається з вибору теми. Це можуть бути події, явища та факти, як добре відомі, а також конфіденційна інформація, яка нікому не відома. "Іноді привід для пошуків стає пересічним епізодом на перший погляд, і єдиною порадою, яка може бути дана в цьому відношенні – будьте уважні до деталей". Початком розслідування може бути:

- події;
- власні спостереження та припущення;
- медіа матеріали;
- документи (як відкриті - розпорядження та постанови органів влади, частково відкриті та конфіденційні, від документації комерційних структур – до відомчої документації офіційного характеру;
- заяви посадових осіб, включаючи прес-релізи державних органів чи приватних організацій;
- чутки;
- повідомлення, отримані від зовнішнього джерела інформації, або "ініціатора" [2].

Вам потрібно стежити за подіями. Зверніть увагу на будь-які резонансні події та наслідки, інформація про які надходить до редакції - через своїх кореспондентів чи інформаційних агентств. Такими подіями можуть бути: велика пожежа, затоплення підводного човна, вбивство або арешт значної особи, кадрові зміни у владі. Це можна віднести, наприклад, до зборів акціонерів, конфліктів, що виникли між підприємствами та між керівництвом та колективом, або між власниками, або арбітражними процесами, коли великі бізнес-структури судяться один з одним або з органами влади [6].

Наприклад, поява нових високопоставлених офіційних осіб, змушує уважно подивитися на їх біографію і спробувати відповісти на питання, чий

інтереси представляють ці особи. Часто, за звичайними заходами, ми очікуємо на несподівані відкриття тощо.

Потрібно читати ЗМІ. Вагомою причиною може бути інформація, опублікована в інших засобах масової інформації. Наприклад, примітка про зруйноване агентство нерухомості, туристичне агентство або про зміни складу акціонерів великої компанії, іншими словами, інформація, опублікована у відкритих джерелах.

Здатність використовувати таку інформацію, як відправну точку для запиту журналіста, взагалі залежить від здатності журналіста бачити інтригу, сховану за "сухими" рядками повідомлення, наприклад, про зміну складу ради директорів великої компанії.

Необхідно приділяти особливу увагу рекламним статтям та приватним об'явам у засобах масової інформації. Різні шахрайські компанії – від різноманітних пірамідальних структур до фірм одного дня – часто ведуть дуже активну рекламну кампанію. Як правило, пропозиція гарантованого заробітку або працевлаштування за кордоном або лікування всіх видів хвороб є безумовною причиною, через яку може з'явитися справжнє розслідування.

Пошук документів. Іншою причиною для початку розслідування може бути інформація, яка не настільки широко відома, але тим не менш, легко доступна кожному, хто нею зацікавиться, особливо журналіст. Потрібно уважно стежити за усіма документами, що надходять з офісу державних службовців, депутатів, будь-якого указу губернатора, чи рішення місцевої влади, не кажучи вже про повідомлення прес-служби. Вони часто містять дуже цікаву інформацію. Наприклад, певним колом людей мер призначив квартиру на пільгових умовах, а серед дійсно гідних людей раптово з'являються імена осіб, які не можуть належати до категорії привілейованих осіб. Або замовлення, де переможець прибуткового тендеру виявиться мало відома компанія, можливості якої явно не відповідають вимогам конкурсу.

Будь-яка із цих подій може означати правопорушення з боку влади, і, як наслідок, може бути предметом розслідування. Інший тип документа, який цікавить журналіста, який шукає тему розслідування, є документація підприємств та організацій. Як правило, такі матеріали виявляються світлими в конфліктних ситуаціях. Класику жанру в цьому сенсі можна назвати установчими документами комерційних структур.

Етапи створення. Когнітивні етапи журналістського розслідування виникають через необхідність послідовного вирішення завдань у процесі розслідування, які пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками. Тому, не вирішивши попередній (без створення причини), неможливо вирішити наступний (отримати наслідок). Звичайно, окремі етапи в одному конкретному випадку можуть бути "змішаними", тобто вони слабо ідентифіковані, але тим не менше можна сказати про їх існування. Знання когнітивних етапів дозволяє більш свідомо рухатись до поставленої мети під час розслідування. Основними етапами журналістського розслідування є:

- складання плану дій;
- збір та обробка первинної інформації;
- робота з джерелами;
- систематизація зібраної інформації;
- загальне інтерв'ю;
- юридична експертиза (лише для друкованих видань).

Підготовка плану заходів. Ви не повинні плутати цю подію з планом публікації. Дослідницький план, скоріше, послідовність дій, які необхідно вжити, щоб знайти необхідні докази та отримати відповіді на поставлені питання.

Письмовий план необхідний для кожного окремого дослідження. План дій особливо корисний у бригадному методі роботи, коли різні

журналісти розробляють різні напрями одного великого журналістського розслідування.

Збір та обробка первинної інформації. Цей етап складається з двох основних частин. Перша частина - збір інформації про об'єкт або події на відкритих джерелах. Друга частина - це пошук об'єктивної інформації, записаної в різних базах даних [3].

Збір інформації з відкритих джерел. Прогляньте всі публікації у засобах масової інформації на предмет, що вас цікавить, скористайтесь Інтернетом та, якщо необхідно, архівами. У результаті ви станете власником досьє, що є цінним інформаційним продуктом. Аналіз цих матеріалів, ймовірно, дасть вам не тільки загальне уявлення про предмет, а й "їжу" для майбутніх досліджень.

Ми звертаємось до другої частини етапу збору та обробки первинної інформації, тобто для пошуку інформації, записаної в різних базах даних. Ця інформація не тільки додасть довіри до кінцевого продукту, але також дозволить зробити обґрунтовані припущення та висновки. Слід зазначити, що для отримання певних об'єктивних даних, журналіст не має обов'язково мати спеціальних знань. Наприклад, ви готуєте історію про чиновника, який, як кажуть, успішно поєднує державну службу з комерційною діяльністю. Простий запит до реєструючого органу, дозволить вам підтвердити, або спростувати цю інформацію. Запит журналіста іноді є дуже ефективним способом отримання інформації.

У тих випадках, коли розслідування починається з візиту ініціатора, потрібно обов'язково провести співбесіду з ним. Як правило, така людина дуже добре знає суть подій, які повинні стати об'єктами вашого пошуку. За допомогою такого джерела інформації потрібно працювати довго і якісно, перш ніж ви підете працювати з іншими джерелами. Дійсно, на відміну від них, ініціатор готовий співпрацювати з вами, йому не потрібно нічого переконувати, йому не потрібно шукати «підходи». Але, наполегливо

працюючи з цією людиною, ви, по-перше, зможете собі уявити, де можна знайти додаткові джерела інформації, які ви обов'язково потребуєте на наступному етапі журналістського розслідування, а по-друге, ви прийдете до цих джерел вже навчений.

Робота з джерелами інформації є однією з основних складових роботи журналіста. Якість зібраної інформації також залежить від якості остаточної роботи. Будь-які факти, засновані на матеріалі, повинні бути підтверджені принаймні двома джерелами інформації. Це мінімум. Якщо врахувати, що відповідно до норм, наприклад, радянської розвідки, інформація стає лише фактом, коли це підтверджується п'ятьма джерелами. Джерела інформації можуть бути декількома типами: відкритими джерелами та конфіденційними.

Відкриті джерела включають різні види засобів масової інформації: телебачення, радіо, газети. Проте з таким вибором журналіст приречений бути в хвості існуючих подій. Джерелом інформації може стати глобальна Інтернет-мережа, в якій працюють в режимі реального часу новинні сайти, а також форуми та чати, де журналіст має можливість обговорювати та обмінюватися інформацією з колегами [9].

Окрім засобів масової інформації, необхідну інформацію можна отримати з прес-релізів та інформаційних служб різних органів безпеки та правоохоронних органів: пожежної служби, управління цивільної оборони та надзвичайних ситуацій, прокуратура, міські та районні адміністрації, законодавчі органи, комерційні структури тощо. Але ці джерела не завжди забезпечують достовірну інформацію, оскільки вони займаються не лише наданням інформації, а й формуванням позитивного іміджу їх відділів. Звідси, однобічність інформації, що надходить до журналістів. Особливо це стосується новин, які резонують у суспільстві, оскільки прес-служба публікує сухі прес-релізи, позбавлені важливих деталей для журналістських матеріалів. Така інформація вимагає додаткової перевірки, роз'яснення та

деталізації журналіста. Таким чином, журналіст повинен зв'язатися з конкретними підрозділами правоохоронних органів, де спілкування базується на особистих контактах.

Щодо конфіденційних джерел, то варто зазначити, що для журналіста-слідчого, надзвичайно важливо використовувати в його матеріалі конфіденційні джерела інформації. Розкриття невідомої раніше інформації для громадськості, є невід'ємною особливістю даного виду журналістики. Конфіденційні джерела інформації - це сервісні документи різного ступеню шифрування, перехоплення повідомлень, отриманих по телефону, та електронні комунікаційні мережі, спеціальні бази даних [8]. Але використання конфіденційної інформації може не тільки допомогти у створенні сенсаційного матеріалу, але також спричинить відповідальність за видачу секретної інформації державного характеру. Компетентні органи можуть розпочати розслідування того факту, що журналіст отримує секретну інформацію, щоб виявити джерело витоків.

Систематизація зібраної інформації. Всю інформацію, отриману з джерел, краще десь зберегти для себе. Навіть якщо вам не потрібно писати статтю прямо зараз, ви завжди зможете використовувати інформацію, яку ви отримуєте пізніше. Інформація, отримана з різних джерел у роботі за однією темою, збирається разом. Це зробить всю роботу більш зручною.

Висновки. Нині журналістські розслідування є одним із найбільш затребуваних жанрів серед усієї наявної журналістики. Його функціональність полягає у тому, що розслідування вистежує, аналізує, оприлюднює складні моменти та проблемні ділянки у державі, суспільстві та владі. У наш час, за наявності потужної корупційної системи у владі, за наявності «тіньових» схем у роботі компаній, які мають відношення до недоброчесних політиків, необхідність у журналістських розслідуваннях дуже висока, адже люди, котрі просто не мають змоги дізнатись правду, будуть просто потрапляти у пастки влади, у грошові афери і т.д. Тому кому,

як не людям, які займаються журналістськими розслідуваннями, які відкривають очі суспільству, піднімати нашу країну на більш цивілізований рівень розвитку.

Література

1. Балувев С. Журналістське розслідування: Історія методу і сучасна практика / А. С. Балувев [и др.] ; под общ. ред. А. Д. Константинова. – 2-е изд., доп. – СПб. : Нева : Олма-Пресс, 2003. – 479 с.
2. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: підруч. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
3. Кузнецова О. Д. Аналітичні методи в журналістиці: навч. посібн. – 2-е вид., доп. – Львів: ЛНУ, м. І Франка, 2002. – 120 с.
4. Михайлин І. Л. Журналістська освіта і наука: підручн. / І. Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – 336 с.
5. Симонов А. Журналіст в пошуках інформації. Збірник матеріалів для працівників. ЗМІ і майбутніх журналістів / Под ред. А.К. Симонова. — 5-е изд., испр. и доп. — М.: Галерия, 2004. — 180 с.
6. Різун В.В. Становлення українських журналістських досліджень / Вісн. Нац. Ун-ту _м.. Т. Шевченка. – 2014. – № 21 – С. 4-5.
7. Уллмен Дж. Журналістські розслідування: Сучасні методи і техніка / Дж. Уллмен. – М. : Виоланта, 1998. – 224 с.
8. Шостак М.И. Журналістське розслідування / Журналіст. 1998. №10. – с. 63.